

ظهرالدین محمد بابر رباعیلریده قافیه نینگ اؤرنی

جمیله ایثار

پوهنوال، اوزبیک تیلی و ادبیاتی بولیمی، اجتماعی بیلیملر بیلیم اوی، جوزجان بیلیم یورتی، شبرغان، افغانستان

jamila.eisar@ju.edu.af - <https://orcid.org/0009-0000-8948-7465>

<https://doi.org/10.69892/jawzjanaan.2024.41>

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۹/۲۱ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۹)

قیسقرتمه

ظهرالدین محمد بابر شعریتیده قافیه نه فقط بدیعی بزهک واسطه سی؛ بلکه شعری مضمونی چوقورلشتیرووچی و آهنگدارلیکنی آشیرووچی مهم عنصرلردن بیریدیر. اونینگ رباعیلریده قافیه نینگ ایشله تیلشی آهنگ و مضمون اؤرتیه سیده گی اویغونلیکنی تأمینل، شعر نینگ اېستېتیک تأثیرچنلیگینی آشیره دی. اوشبو مقاله ده بابر رباعیلریده گی قافیه نینگ شعری وظیفه سی، اونینگ معنا تاشیشده گی اؤرنی و بدیعی تأثیری تحلیل قیلینه دی. مقاله نینگ مقصدی اېسه، ظهرالدین محمد بابر نینگ رباعیلریده گی قافیه نینگ اؤرنی و اونینگ شعری صنعتگه قوشگن حصه سینى اؤرگنیش دیر. تحقیقه بابر رباعیلریده گی قافیه نینگ ایشله تیلش اصوللری، اېستېتیک و حسی مقصدلری تحلیل قیلینه دی. مقاله ده تحلیلی و قیاسی اصوللر ایشله تیلگن. تحلیلی اصولده رباعیلریده گی قافیه تیزی می اؤرگنیل، آلیب بارلیگن قیاسی میتود اساسیده بابر و نوابی رباعیلری اؤرتیه سیده گی اؤخسه شلیکلر و فرقلر انیقلاگن. تحقیقده انگلشیلشیچه ظهرالدین محمد بابر رباعیلریده قافیه مهم اېستېتیک واسطه صفتیده ایشله تیلگن. بابر، قافیه نی نه فقط شکلی واسطه؛ بلکه حسیاتی افاده لشدیه ثمره لی اصول صفتیده قؤلله گن. اونینگ رباعیلریده گی قافیه ایشله تیش اصولی باشقه اوزبیک کلاسیک شاعرلریدن اجره لیب توره دی، چونکه بابر قافیه نی ایشله تیش ده شعرلر نینگ عمومی ریتمیک توزیلشی نینگ مستحکملاش نی هم جدی نظرده توته دی. بابر رباعیلریده قافیه موسیقیلیک و آهنگدارلیکنی آشیریب، اونینگ بدیعی قیمتی نی آشیره دی. خلاص، بابر رباعیلریده قافیه نه فقط بدیعی واسطه؛ بلکه حسیات آهنگ و موسیقیلیکنی افاده لشدیه هم مهم رؤل اؤینه گن. او قافیه نی شعر نینگ ریتمیک و اېستېتیک توزیلشی نی کوجه یتیریش اوجون ایشله تگن.

کلیم سؤزلر: باش قافیه، تجنیس، ترصیع، رباعی، قافیه.

The Rule of Rhyme in Zahiruddin Mohammad Babur's Quatrains

Jamila EISAR

Associate Prof. Department of Uzbek Language and Literature, Faculty of Social Science, Jawzjan
University, Sheberghan, Afghanistan.

jamila.eisar@ju.edu.af - <https://orcid.org/0009-0000-8948-7465>

<https://doi.org/10.69892/jawzjanan.2024.41>

(Received: 11/12/2024 - Accepted: 17/02/2025)

Abstract

Zahiruddin Muhammad Babur does not use rhyme merely as a rhetorical device in his poetry, but rather, as an essential element for shaping the content and creating musicality. In Babur's quatrains, rhyme plays a significant role in ensuring harmony between melody and meaning, thus enhancing the aesthetic impact of the poem. This article analyzes the poetic function of rhyme in Babur's quatrains, its semantic position, and its rhetorical influence. The aim of the paper is to explore the role of rhyme in Babur's quatrains and its contribution to the poetic craftsmanship. The research examines the principles of rhyme usage, its aesthetic and emotional purposes, and applies analytical and comparative methods. Through the analytical approach. The study investigates the impact of rhyme in the quatrains, and using a comparative method, it identifies similarities and differences between Babur's and Navoi's quatrains. The findings of the research suggest that rhyme in Babur's quatrains functions not only as an aesthetic device but also as a tool for expressing emotions and establishing musical harmony. Babur's approach to rhyme differs from other classical Uzbek poets, as he also focused on strengthening the overall rhythmic structure of the poem when working with rhyme. In conclusion, Babur employed rhyme not only to enhance the rhetorical quality but also as a means of reinforcing the rhythmic and aesthetic distribution of the poem, contributing to its musicality.

Keywords: Concatenation, Head Rhyme, Paronomasia, , Quatrain, Rhyme.

کیریش

قافیه کلاسیک ادبیاتی اوچون اساسی رؤل اؤینه‌یدی. باشقه‌چه قیلیب ایتگنده، قافیه بدیعیات نینگ اہنگ اساسی قیرلریدن بیرى سنه‌لە‌دی. شونینگ اوچون بولسه کبرەك که، قافیه، اونینگ شعریتدە‌گی اہمیتی و وظیفە‌لری ہر بیر زماندە ادبیات‌شناس عالم‌لر نینگ دقت و اعتبارینی اؤزینگە قرەتیب کہلگن، چنان‌چہ اہران معاصر ادبیات‌شناسلریدن نیما یوشیج «قافیه‌سیز شعرنی سویکسیز شخصگە اؤخشە‌تە‌دی» (یوشیج، ۱۳۵۱، ص. ۷۰). اؤزبەك ادبیات‌شناس عالمی شیخ احمد طرازی «طبع نینگ نتیجە‌سی شعر دور و شعر نینگ اصلی قافیه و قافیه‌سیز شعر ممکن اہرمس» - دہب قافیه حقیقە قطعى فکر یوریتە‌دی (Taroziy, 1996, p. 61). گرچہ فطرت «ہر قندە قافیه‌گە سالینگن سؤزلر تیزی می شعر بؤلە آلمە‌یدی» - دہسە‌دە، ممتاز شعریت اوچون قافیه اساسی رؤل اؤینه‌گن. مسألە‌نینگ ینە بیر تامانی بو کہ، مذکور فکریدە ہم قافیه‌نی انکار قیلە‌یدی؛ بلکہ حاضرگی زمان شعریتی طلبیدن کہلیب چقیب قافیه بیلن بیرگە شعر اوچون مضمون تہرن، افادە تصویرلی، خیالچن و حس-تویغولر بیلن یوغیرلشینی تأکید قیلە‌دی. قافیه لغتدە ایزیدن اہرگشماق. بیت آخریدە قوللنیلە‌دیگن سؤزلر نینگ بیر خیل بؤلیب کہلگن سؤنگگی قسمیگە قافیه دہیلە‌دی. قافیه سؤزلری بیتلر آخریدە عیناً تکرار ویا معنی داش بؤلیب کہلمسلیگی شرط (ایشانچ و کوہکن، ۱۳۷۴، ص. ۲۳۰). بیراق، بابر رباعیلریدە قافیه نینگ قندە ایشلە‌تیلگنی، اونینگ شعری توزیلیش و بدیعی اسلوبگە تأثیری بیتلیچە اؤرگنیلە‌گن. شو نینگ اوچون مذکور مقالە بابر رباعیلریدە‌گی قافیه نینگ توتگن اؤرنی و اونینگ بدیعی خصوصیتلرینی تحلیل قیلیشگە بغیشلە‌دی.

بابر رباعیلریدە‌گی قافیه نینگ اؤرنی حقیقە تحقیق قیلیشە، قافیه نینگ بابر نینگ شعری اسلوبیدە قندە ایشلە‌تیلیشینی و اونینگ بدیعی اسلوبینی توشونیش؛ قافیه نینگ اہستہتیک و حسی-مقصدلرنی قندە عملگە آشیرگنینی انیقلاش، قافیه نینگ شعری ریتم و قوریلش اوستیدە قندە تأثیر کؤرسە‌تیشینی اؤرگنیش؛ قافیه یاردەمیدە بابر نینگ شعری اثرلریدە قندە ایجادى یاندشوولر و خلاقیتلرینی انیقلاش کبی جہتلرنی آلدیمیزگە مقصد قیلیب آلدیک.

بابر رباعیلریدە‌گی قافیه رؤلینی تحقیق قیلیش بیر قنچە اساسی سببلرگە کؤرە کتہ اہمیتگە اہگە. قافیه کلاسیک فارس و اؤزبەك شعری نینگ اساسی عنصرلریدن بیرى صفتیدە، موسیقیلیک، اویغونلیک و گؤزەللیکنى یرە‌تیشە‌دە تأثیرلی بؤلە‌دی. بابر رباعیلریدە‌گی قافیه نینگ رؤلینی اؤرگنیش، اوشبو اثرلر نینگ بدیعی و ادبی توزیلیشینی یخشیراق توشونیشگە یاردەم بہرە‌دی و بو عنصر-قندە قیلیب شعر نینگ گؤزەللیگینی یرە‌تیشە‌دە و اونینگ اؤقووجیگە تأثیر قیلیشیدە

مهم رؤل اؤینه گنینی کؤرسه ته دی. بابر رباعیلریده گی قافیه، عیناً، شعرده گی فلسفی، اجتماعی و عرفانی غایه لرنی کوچه یتیریش و تأکیدلشده مهم رؤل اؤینه یدی. بو ساحه ده گی تحقیق، قافیه نینگ تورلی معنالرنی کوچه یتیریشده گی رؤلینی اؤرگنیشگه یاردم بېره دی. بابر اؤزی نینگ خصوصی شعریت اسلوبی بیلن تنیلگن شاعر و پادشاه دیر. اونینگ رباعیلریده گی سیاسی، عرفانی و انسانی فکرلر اویغونلشکن. اوشبو موضوعده آلیب باریلگن تحقیق، بابر نینگ شعری اسلوبیده گی قافیه نینگ قنده ی ایشله تیلشیکه و اونینگ شخصی و مدنی خصوصیتلرنی قنده ی عکس اېتیرگنیکه یاردم بېره دی. بابر رباعیلریده گی قافیه نینگ رؤلینی اؤرگنیش، اونی باشقه کلاسیک فارس شاعرلری نینگ رباعیلریده گی قافیه ایشله تیلشی بیلن قیاسلش امکاینی بېره دی. بو قیاسلش، بابر نینگ اسلوبیده گی اؤزیکه خاص خصوصیتلرنی باشقه مشهور رباعی نویس شاعرلر بیلن قنده ی فرق قیلیشینی یخشیراق توشونیشگه یاردم بېره دی.

مقاله ده، قافیه ظهیرالدین محمد بابر رباعیلریده مضمون و حسیاتلرنی باییتیشده قنده ی رؤل اؤینه یدی؟ بابر قافیه نی اؤز شعرلریده شکلی واسطه دن تشقیری قنده ی قلیب بدیعی واسطه صفتیده قوللگن؟ قافیه نینگ بابر رباعیلریده گی اؤرنی شعرلر نینگ توزیلیشی و موسیقیلیگیده قنده ی گؤزه للیک و تأثیرچنلیکنی آشیرگن؟ کبی سوالرگه جواب تاپیشگه حرکت قیلینگن.

بابر حقیقه دستلبکی معلوماتلر اؤز زمانی و اوندن کینگی دورلرده یازیلگن. بیراق، اونینگ ایجادینی علمی اؤرگنیش و اثرلرنی نشر قیلیش (۲۰ عصر) باشلریدن باشلنگنی انیق. شاعر حقیقه ایلک تحقیقاتلر انگلیس شرقشناسی د. راس تامانیدن آلیب باریلگن بؤلسه ده، اوندن کینگی علمی نشرلر تورک عالم ف. کوپرولو تامانیدن عملگه آشگن. بابر اثرلری و شعریتی بویچه تحقیقاتلر کینچه لیک رضا نور و بلال یوگیل و باشقه تورک عالملری تامانیدن دوام اېتیریلدی. اؤزبېکستانده پارسا شمسیف، سعیدبېک حسنوف، حسن قدرت الله ییف، عزیز قیوموف، اقبال آی ادیزاوه، دلداره هاشموف کبی ادبیات شناسلر بابر ایجادینی اؤرگنیشگه کتّه حصه قوشدیلر. افغانستانده اېسه، بابر حقیقه تحقیقاتلر شفیقه یارقین، احمدعلی کهزاد و عبدالحی حبیبی، خلیل خلیلی، حلیم یارقین، عبدالله کارگر کبی عالملر تامانیدن عملگه آشیریلگن؛ لېکن ذکر بولگن عالملرنینگ کؤپچیلیگینی ایشلری فقط گینه بابر نینگ حیاتی و عمومی صورتده ایجادیاتی حقیقه بولیب، بیر آز هم شعریتی حقیقه تۆختب اوتیلگن بؤلسه ده، اونینگ شعریتیده، مخصوصاً رباعیلریده قافیه مسأله سی حقیقه دیبرلی تۆختب اؤتیلگن.

ایش اصولی حقیقه سوزله ماقچی بؤلسک، مقاله نی یازیشده مخصوصاً بابر و نوایی نینگ شعری دېوانلری اساس قلیب آلینگن. مو موضوعنی تحلیل و تجزیه قیلیشده کتابخانه ای اصولدن

ايش آلينگن حالده، توصيفي- تحليلي ميتوددن فايده لئيلگن. شونى هم ايتيش كبره ك كه، ظهيرالدين محمد بابر شعر يتده عليشپر نوايى نى اؤزيگه غايبانه استاذ دهب بيلگن، اونينگ اثرلريدن تاثيرلنپ بې تكرار و گوزهل شعرلر يره تگن. شونى انابتگه آلگن حالده، شاعر شعرلريده گى مهارت و ينگيلنپش تمايللرينى بيلگيلشده، اثرلرينى نوايى ميراثى بيلن قياساً تلقين ايتيشگه حركت قىلندى. شوندى قىليب، بابر رباعيلريده قافيه نينگ اېستېتيك و سېمېتيك خصوصيتلرى اؤرگىلدى.

اوشبو تحقيق تورت اساسي بؤلىمدن عبارت. بيرينچى بؤلىمده تحقيق نينگ عمومي معلوماتلرى، مسأله ييانى، مقصدلر، موضوع اهميتى، ادبياتلر شرحى، تحقيق اسلوبى و نظري اساسلر كؤريب چىقىلگن. ايكنچى بؤلىمده كلاسيك شعر يتده گى قافيه نينگ توشونچه سى و توزيليشى، اونينگ فارس و تورك شعر يتده گى اؤرنى و بابر نينگ بو ساحه ده گى اسلوبى تحليل قىلندى. اوچينچى، بابر نينگ رباعيلريده گى قافيه اؤرنى و اونينگ شعر موسيقيلىلىكى، سؤزلر نينگ اويغونليكىگه همده شعر يازيشده گى ايجادي اصوللريگه بغيشلنگن. تورتينچى بؤلىمده اېسه بابر و نوايى رباعيلريده گى قافيه خصوصيتلرى قياسلنپ، ايكنى شاعر نينگ قافيه يره تيش اسلوبلريده گى اؤخشه شليك و فرقلر تحليل قىلنپ، نهايت، يكوني خلاصه و كېله جكه ده گى تحقيقا تار اوچون پيشنه ادلر بېريله دى.

الف) بابر رباعيلرى نينگ قافيه لنيش مسأله سى

رباعيه قافيه لنيش اصولى قطعيلشتيريلگن بير مسأله دير. يعنى قافيه لنيش اصولى ادبيات شناس عالملر تامانيدن ايشلنپ انيق بير تيزيمگه سالىنگن. عصرلر دوامى ۱-ا، ب-۱ اصولى ادبيات شناس عالملر تامانيدن تاكيدلنپ كېلىنگن؛ لېكن شونگه قره مەي رباعى يازگن بويوك شاعرلر تامانيدن ۱-ا، ۱-۱-۱ شكلده هم كؤپ گينه رباعيلر ايجاد قىلنگن.

ظهيرالدين محمد بابر رباعيلرى نينگ كؤپچىلىگىنى نينگ اوچ مصرعى قافيه لى. موضوعگه شو جهتن يانده شسك، كؤرينه دى كه، بابر ۲۱۲ رباعيسيدن ۱۸۱ ته سىنى اوچ مصرع سىنى قافيه لى قىليب يازگن؛ لېكن نوايى رباعيلرى نينگ اساسى قسمنى اؤز ايچىگه آلگن غرايب الصغر دېوانىنى كؤزدن كېچيرسك، ۱۳۳ رباعيدن ۹۶ ته سى تورت مصرعى قافيه لنگىنى كؤره ميز. نيمه اوچون بو ايكنى ده رباعى يازيشده بونده ي بير- بيريدن فرقلى يوللردن بارگنلر؟ نوايى نسبتاً تينچ و خاطر جمع محيطده يشه گن. شو نينگ اوچون بولسه كبره ك كه، او رباعيلريده مضمون بيلن بيرگه آهنگدارلىككه هم دقت قىله دى. بناء، رباعيلرى نينگ كؤپ قسمنى ترانه قىليب يازيب، اولرنى تاباره آهنگدارلىكىگه دقت قىله دى؛ لېكن بابر اوچون مضمون باش اؤرينده توره دى. او

قیسی یولدن بۆلمه سین، اؤز شعرلری جمله دن رباعیلریده حس- تویغولری، عذاب و اضطرابلری، آرزو آرمانلرینی افاده لب کؤنگلینی یینگیلله تماقچی بۆله دی. البته، بو، بابر رباعیلریده آهنگدارلیکک تأمینلمه گن دېگن معناده اېمس؛ بلکه بابر رباعیلریده نوایی دن فرقلی اؤله راق آهنگدارلیکک و موسیقیللیکک باشقه یؤلر ییلن تأمینلگنی کؤزگه تشلنه دی که، اؤز اؤرنیده بحث بۆلیب اؤته دی.

ب) بابر رباعیلریده قافیه و مضمون مناسبتی

بابر رباعیلریده کۆپ گینه جایلرده قافیه اساسی معنا افاده لش اوچون خدمت قیله دی. شاعر فکری نینگ اساسینی قافیه گه یوکلک بیان قیله دی:

هر کیم که وفا قیلسه، وفا تاپقوسیدور	هر کیم که جفا قیلسه، جفا تاپقوسیدور
یخشی کیشی کۆرمه گه ی یامانلیغ هرگز	هر کیم که یامان بۆلسه جزا تاپقوسیدور

(بابر، ۱۳۸۷، ص. ۲۵۱).

مذکور رباعینی کؤزدن کېچیرسک، قافیه مضمون ییلن دخلدار اېکینی کۆره میز و هر بیر قافیه لئو وچی مصرعه قافیه بۆلیب کېلگن سؤز انه شو مصرعه بیان بۆلگن فکرنی تۆلدیریپ اؤشه فکر نینگ حکمیدېکک تویوله دی. چنانچه بیرینچی مصرع قافیه سی بۆلگن وفا سؤزی اؤچیریلگنده، وفا قیلگن تقدیرده کیشی قنده ی مکافات تاپه دی دېگن سؤراق اؤرته گه قویله دی. البته، وفا سؤزی شو فکر نینگ حکمی یاکه شو سؤراق جوابی بۆلیب خدمت قیله دی.

یوزینگ بیلل بلرینگ اېرور گُل، مولدېک	بلکه یوزینگ آلیده گُل، قولدېک
بابر کیبی عشق دین دم اورمه یدور اېدیم	ای گُل، مېنی عشقینگ ایله دی بللدېک

(بابر، ۱۳۸۷، ص. ۲۶۲).

بابر نینگ یوقاریده گی رباعیسیده هم قؤلنگن قافیه لر بجرگن وظیفه سی حقیده هم ایلگری ایتیلگن فکرلرنی تکرارلشگه تۆغری کېله دی. بو صفتگه موصوف رباعیلر بابر ایجادیده کۆپچیلکینی تشکیل اېته دی. البته، نوایی نینگ شوندی برکمال صفتگه اېگه رباعیلریدن مثال کېلتیریش ییلن بابر نینگ رباعیلری نوایی رباعیلریدن آذیقنلب کمالگه یتگن دېگن خلاصه گه باره میز.

هر زلف خمیغه قیلمه وابسته مېنی	هر کۆز هوسیدین اېتمه گیل خسته مېنی
هر قاش طمیغه سالمه پیوسته مېنی	یا رب باریسیدین ایله وارسته مېنی

(نوایی، ۱۳۸۵، ص. ۷۰۸).

ج) بابر رباعیلریده قافیہ گہ عاید بدیعی صنعتلر

بابر رباعیلری فقط گینه مضمون جھتیدن اېمس؛ بلکه بدیعی شکل و اسلوب نقطه نظریدن هم یوکسک درجه ده یازیلگن. اونینگ شعریتیده قافیہ و تاووش اویغونلیگیگہ اساسلنگن صنعتلر مهم اؤرین توتهدی. بو بدیعی اصوللر شعرگہ موسیقیلیک بخش اېتیب، اونینگ تأثیر کوچینی آشیره دی. بیز قویده بابر رباعیلریده قافیہ گہ اساسلنگن بدیعی صنعتلر نینگ قوللنیشی حقیده قیسقه چه تۆخته له میز.

۱. باش قافیہ نینگ ایشله تیلیشی

شعرده یالغز گینه قافیہ و ردیفدن تشکیل تاپگن مصرعلر باش قافیہ صنعتی دېب یوریتله دی (Husayniy, 1981, p. 21). بو صنعت اېستېتیک کۆرینیش ایجاد قیلیشی بیلن بیرگہ شعر آھنگدارلیگینی یوقاری سطحده تأمینلنیشیگہ سببچی بۆلهدی.

نوایی و بابر نینگ بو خیل رباعیلریده یالغز رباعی اوچون اساسی طلبلردن بۆلگن مضمون نینگ یوکسکلیگی و پیشیقلیگیگہ گینه اېمس؛ بلکه اونده گی سۆزلر نینگ شکلی و یا تشقی کۆرینیشی، لفظ و یا افاده اصولی هم کتابخوان اعتبارینی اؤزیکہ قره تده دی. مثلاً، نوایی نینگ بو رباعیسیگہ دقت قیلسک:

جاندین سېنی کۆپ سېورمن ای عمر عزیز	ساندین سېنی کۆپ سېورمن ای عمر عزیز
هر نې نی که سېومه ک اندین آرتیق بۆلمس	آندین سېنی کۆپ سېورمن ای عمر عزیز

(نوایی، ۱۳۸۵، ص. ۶۹۱).

یوزه کی قره گنده، بو رباعی فقط گینه قافیہ و ردیفدن تشکیل تاپگن و اوچینچی مصرعنی مستثنی قیلگن حالده شاعر رباعی نینگ قافیہ لنوچی اوچ مصرعسیده قافیہ وظیفه سیده کېلگن جاندین، ساندین، آندین سۆزلریدن کېین سېنی کۆپ سېورمن ای عمر عزیز افاده سینی تکرارلش بیلن مذکور رباعینی حاصل قیلگن. بو اصول کۆرینیشده انچه آسان کۆرینسده، باشقه بیر شاعر شونگہ اؤخشه تیب یازماقچی بۆلگنده اېسه، قنچه لیک قینلیگینی سېزه دی. شو نینگ اوچون مذکور اصولنی سهل الممتنع (آسان تویوله دیگن قین) دېب اته یدیلر. فقط گینه یوکسک استعداد اېگه سی بۆلگن شاعرلر گینه بوندی یوریقندن فایده لنگنلر. چنانچه، سعدي شېرازی، مولانا جلال الدین محمد بلخی، نوایی و بابرگہ اؤخشه گن سناقلی شاعرلر ایجاد قیلیشده بو یۆلدن بارگنلر.

مذکور رباعیگہ لفظ نینگ افاده لنیشی جھتدن قره سک، فقط گینه قافیہ و اوندن کېین ردیف صفتیده تکرارلنوب کېلگن سېنی کۆپ سېورمن ای عمر عزیز افاده سی مصرعلرگہ علیحده ایچکی موسیقیلیلیک و آھنگ بگیشله یدی. بو بیلن اؤقوچی قولاغیکہ مین سینگیب یوره گیدن اؤرین

آله دی. شو بیلن بیرگه شاعر «سپنی کۆپ سبورمن ای عمر عزیز» عباره سینی تکرارلش بیلن رباعی نینگ اساسی مقصودی بؤلگن عشق اظهارینی قیتہ-قیتہ تأکیدل، مخاطبگه اؤز فکرینی بیتکزیشیگه امین بؤلہ میز. البته شاعر بو بیلن تکرار صنعتیدن کوزہ تیلگن مقصدنی جودہ اؤرینلی و بدیعی مهارت بیلن عملگه آشه یاتگینی نمایشگه قویہ دی و ینہ تکرار یازیلیشی، اینیقسہ، بیرینچی و ایکینچی مصرعلردہ شعر کۆرینیشیگه اؤزیکه خاص چیرای بغیشلب کۆز نینگ حلاوتلنیشیکه سببچی بؤلہ دی.

مصرعلر مضمونیکه دقت قیلسک، سہوگی و صداقت اویغونلشوویدن کپلیب چیققن عجایب صمیمیتی کوزہ تہ میز. لیریک قهرمان و یا شاعر نینگ حقیقی سہوگیسی اعترافنامہ سی بؤلگن بو رباعیدہ معشوقہ گه بؤلگن محبتی تمثیل قیلینہ دی. یار عاشق اوچون حیات معنی سی دیر. او یارنی جانندن ہم آرتیق سہوہ دی. یار بؤلہ گندہ حیات نینگ ہم کبرہ گی یوق. عاشق نینگ یارگه بؤلگن سہوگیسی ہیچ قندی سان و سناققہ تہنگ کپلہ آلمہ یدی. یعنی بو سہوگی ہیچ قندی اؤلچاو بیلن اؤلچہ ب بؤلہ یدیگن حدودسیز سہوگی دیر. عاشق حیاتدہ اوندن ینہ بیر نیمہ نی آرتیق سہویش ممکن بؤلہ گن نرسہ دن ہم، یارنی کۆپراق سہوہ دی.

رباعی یازیشدہ نوایی ایزیدن بارگن بابر ہم اونگہ ابرگشیب مذکور رباعیکه اؤخشہ تمہ طرزیدہ بو رباعینی یازیشگه اولگورہ دی:

توز آہ ظہیرالدین محمد بابر یوز آہ ظہیرالدین محمد بابر
سررشتہ عیشدین اؤزینگنی زنہار اوز آہ ظہیرالدین محمد بابر
(بابر، ۱۳۸۷، ص. ۲۵۳).

کۆرینیش جہتدن بو ایکلہ رباعی بیر-بیریگه اؤخشہ ش کۆرینسہ دہ، چوقورراق قرہ گندہ معلوم درجہ دہ فرقلر ہم بارلیگی کۆزگہ تشلنہ دی. بابر رباعی سی نینگ مضمونیکه دقت قیلسک، اؤزی لیریک قهرمان جایگاهیدہ تورگن بابر، اؤزیکه آہ بساطی توزیشینی تکلیف قیلماقدہ. نپگہ آہ بساطینی توزیش کبرہ ک؟ شاعر نینگ قلبیدہ گی الم-اضطراب اؤتیکه بیر ساووق آہ تسکین بپرہ آلمہ یدی. شو نینگ اوچون کپتمہ-کپت آہ تارتیش بیلن المینی یینگیلہ شتیریش کبرہ ک بؤلہ دی. انه شونندہ ی دردو الم و اضطراب چنگالیدہ ایزیلگن بابر یأس و ناامیدلیککہ بیریلب، عیش و عشرتدن اؤزینی چپتگہ تارتماقچی بؤلہ دی.

بو ایکلہ رباعیدہ لیریک قهرمانلر روحی حالتیدہ انیق فرقلرنی کوزہ تیش ممکن. کۆرینیشیچہ نوایی رباعیسیدہ الم و اضطراب و ایریلیق موضوعی عکس اہتمہ گن؛ بلکہ باشدن آفاق عشق اعترافی و اظهاریدن عبارت. رباعی مضمونیدن انگشلیشیچہ لیریک قهرمان قیافہ سیدہ تہنگری

نینگ بی بها نعمتی بؤلگن سہوگیدن بہر مند بؤلگن بختلی انسان و اؤز سہوگیسینی معشوققہ اظہار قیلش جسارتیگہ اہگہ بؤلگن عاشق قیافہسی نمایان بؤلہدی. بیراق بابر رباعیسیدہ راحت و آسایشتہ لیک کؤرمہ گن عمرینی بوتون اوروش و لشکر تارتیشلر بیلن اؤتکرگن، عمر بوی وطنینی، یارو ہمدملرینی ساغینیب یورہک-بغری اہزیلیب، الم و اضطرابدہ کویگن، اؤزیدن باشقہ آہ و فریادلرینی اہشیتہ دیگن مشفق ہمدمی بؤلہ گن، اؤز سؤزی بیلن ایتکندہ طالع سیز بابر قیافہسی گودہلنہدی. اگر نوایی رباعیسی نینگ ردیفی «سہنی کؤپ سہورمن ای عمر عزیز» عشق اعترافی، سہوگی اظہاری ترنمی بؤلہسہ، بابر رباعیسی ردیفی «آہ ظہیر الدین محمد بابر» شاعر نینگ چہکہ یاتگن آغیر درد و المی، قیغو-اضطرابی تجسمیدن عبارتدیر.

اگر نوایی قافیہ لنووجی مصرعہلر فقط گینہ قافیہ و ردیفدن تشکیل تاپگن اصولدہ بیر رباعی یرہتگن بؤلہسہ، بابر اؤز ایجادیدہ بو اصولدن فایدہ لیب ایکی رباعی یازہدی. بو بیلن نوایی رباعی یازیشدہ قالدیرگن بو عنعنہنی کینگی ترقیاتی اوچون اؤز حصہ سینی قوشہدی:

شاہیم سہنگہ معلوم اہمستور نہ قیلہی آہیم سہنگہ معلوم اہمستور نہ قیلہی
مہن یوز و قاشینگ دیرمن و سہن بدر و ہلال ماہیم سہنگہ معلوم اہمستور نہ قیلہی
(بابر، ۱۳۸۷، ص. ۲۹۴).

۲. ترصیع صنعتی نینگ ایشلہ تیلیشی

بیت مصرعہلریدہ گی برچہ سؤزلرنینگ قافیہ داش بؤلشینی ترصیع دہب یاد قیلہ دیلر (Ходжахмедов, 2001, p. 21). نوایی بیرینچی بؤلہب فارس-تاجیک تیلیدہ یازگن رباعی سیدہ ترصیع صنعتی نی قؤلہ گن شاعر نینگ اؤزی بو حقہدہ دپیدی: «یانا بیر رباعی ہم دہبمن کہ تا خلیل بن احمد رباعی قاعدہ سین وضع قیلیدور، ترصیع صنعتیدہ رباعی ایتیلغانی اہشیتیلمايدور. بلکہ یوقدور و اول بودور:

ای روی تو کوکب جہان آرای ای بوی تو اشہب روان آسای
بی موی تو یا رب چنان فرسای گہسویی تو چون شب فغان افزای
(Navoiy, 2000, p. 28).

بابر نوایی نینگ فارس-تاجیک تیلیدہ یازیلگن ترصیعی رباعیلرگہ اہرگشیب ایچکی قافیہنی قؤلہ گن حالہدہ اؤز رباعیلریدہ ترصیع صنعتینی ہم کتہ مہارت بیلن ایشلہب چیقہدی؛ لہکن بابر رباعیلریدہ بو صنعتی سل باشقہ چہراق اصولدہ قؤلہ گن؛ یعنی شاعر نواییگہ اؤخشہ تیب تورتلہ مصرعہدہ ہم ترصیع قؤلہ مہی، فقط بیرینچی، ایکینچی مصرعہلدہ ترصیع قؤلش بیلن کفایہلنہدیر:

هر کیم که وفا قیلسه، وفا تاپقوسیدور هر کیم که جفا قیلسه، جفا تاپقوسیدور
یخشی کیشی کورمه‌گه‌ی یامانلیغ هرگز هر کیم که یامان بولسه جزا تاپقوسیدور
(بابر، ۱۳۸۷، ص. ۲۵۱).

بو رباعیده بیرینچی، ایگینچی مصرعلریده بیرینچی کهلگن وفا و جفا سوزلری ایچیکى قافیه
صفتیده اشتراک ایتیب، بیت آهنگدارلیگینی تأمین قیلگن. شو بیلن بیرگه بیت بدیعیلیگینی
آشیرگینی کوره‌میز:

کوردونگ دغى کوزونگه گرفتار ایتدینگ سوردونگ دغى سوزونگه گرفتار ایتدینگ
بو طبع و کلامینگ بيله اوز باشینگ اوچون باشتین مېنى اوزونگه گرفتار ایتدینگ
(بابر، ۱۳۸۷، ص. ۲۶۵).

بابر نینگ بو رباعى سی حقیده هم ایتیب اوتیلگن فکرلرینگ تکرارلشیگه توغرى کله‌دی.

۳. بابر رباعیلریده تکریر صنعتی

بیتده سوزینگ ایگى یاکه اوچ مراتبه تکرارلنیشی، تکریر دهب اتله‌دی. تکریر تکرار دېگن
معنای بیلدیره‌دی. (Asallayev va boshqalar, 2015, P. 16) بابر رباعیلرینگ قافیه‌گه عاید
اؤزیگه خاص ینه بیر خصوصیت تورتینچی مصرع قافیه‌سی نینگ اؤشه مصرع نینگ اؤزیده
ردیف بیلن بیرگه قیتریلیشی دن عبارت دیر که، رباعیگه علیحده آهنگدارلیک بغیشلشی بیلن
بیرگه، مذکور رباعیده لیریک قهرمان نینگ آلدینگى اوچ مصرعده جمع بولگن حس-تویغولری
و دردو الملری فریادی انعکاسینی افاده‌له‌یدی:

یوز جهد ایله یتمه‌ی سېنگه، ای آی، نېته‌ی هجرینگ المیده نېچه یېغلاى، نېته‌ی
یؤق سنگا وفا و رحم و پروای نېته‌ی ای وای نېته‌ی، وای نېته‌ی، وای نېته‌ی
(بابر، ۱۳۸۷، ص. ۲۹۷).

تا بؤلغای دلدار اؤشال آی منگا حالیمنى بېلیب قیلما‌دی پروای منگا
مېن اسرو خراب و، یار کؤپ مستغنی ای وای منگا، وای منگا، وای منگا
(بابر، ۱۳۸۷، ص. ۲۴۸).

۴. بابر رباعیلریدہ تجنیس صنعتی نینگ ایشلە تیلیشی

جنس داش سۆزلرنی شاعر تامانیدن بیر بیتدە کەلتیریشی تجنیس دېب اتهله دی. (Is'hoqov, 2015, p. 78) بابر اۋز رباعیلریدە تۈلیق تجنیس و یا نېچە معنالی سۆزلرنی هم قافیە صفتیدە اۋته مهارت بیلن قۇللەیدی که بو بابر بدیعی ایجادیدە جودە کتە و صلاحیت اېگە سیلیگیدن درک بېریشی بیلن بیرگە، رباعی بدیعیلیگینی هم آشیره دی. مثلاً: قوییده گی رباعیدە قافیە وظیفە سیدە «یاش» سۆزینی اوچ معنادە - «نوقیران»، «کۆز یاشی» و «عمر» معناسیدە ایشلە تگن:

چون باردی خدای رحمتیغە اول یاش نې فایده تۆکمک غم هجرانیدە یاش
اول یاش غم هجرانیدە کۆپ یاش تۆکتونگ بیر یاشینگ اوچون خدای بېرسین یوز یاش
(بابر، ۱۳۸۷، ص. ۲۶۰).

سۆنگیچ

بابر قافیەنی نه فقط تخنیکي واسطە صفتیدە؛ بلکه اۋزی نینگ ایجادي فکرلرنی افادەلشده ثمرەلی واسطە صفتیدە ایشلە تگن. او قافیە آرقەلی نه فقط شعرنی ریتیمیک جەتدن بايیتگن؛ بلکه اۋزی نینگ حس-تویغولرنی چوقورراق افادە اېتیشگە اېریشگن و شعرلریگە اېستېتیک جەتدن بايلیک قۇشگن. شاعر نینگ رباعیلریدە قافیە نه فقط شعر نینگ ریتیمیک تامانینی کوچەتیرە دی؛ بلکه شعر نینگ عمومی توزیلیشینی هم مستحکملشگە خدمت قیلە دی. اونینگ قافیەلری شعرگە اۋزیگە خاسلیک بېغیشلەب، اۋزېک رباعیچیلیگیدە ینگی ایجادي یاندشولر یرە تگن. بابر نینگ مهارتلی قافیە ایشلە تیشی نه فقط شعر نینگ موسیقیلیگینی آشیره دی؛ بلکه اونده گی معنا قتلملرنی هم چوقورلشتیرە دی. شو طریقە، او قافیەنی شونچە که تخنیکي واسطە صفتیدە اېمس؛ بلکه اۋز حسیاتلرنی کېنگراق افادەلش اوچون ثمرەلی بیر اسلوب صفتیدە کۆرگن و قۇللەگن. اونینگ ایجادی اۋزېک شعریتیدە ینگی یۋنەلش آچیب، رباعیلر نینگ آھنگدارلیگینی و مضمونینی بايیتیشده مهم رۋل اۋینەگن. کۆرینە دی که، بابر رباعیلریدە اونینگ شاعرلیک استعدادی، بدیعی مهارتی، سۆزگە نفیس مناسبتی مکمل افادە سینی تاپگن. اولر هر بیر اۋقووچی اوچون حیاتی دستور وظیفە سینی اۋتەیدی. صبر و صداقت، ھمت و محبت، سخاوت تویغولری نینگ افادە سی آرقەلی کۈنگیللرگە رغبت و امیدوارلیک بېغیشلەیدی. بیز بابر رباعیلریدە قافیە اۋرنینی تېکشیرر اېکنیمیز، تآکیدلش کبرەک که، نوایی نی مستثنی قیلگندە ھېچ بیر شاعر اۋزېک کلاسیک شعریتیدە بابرچەلیک قافیە امکانتیلریدن ماھرلیک بیلن فایده لئە آلمەگن. ایریم شاعرلر اوچون فکرنی اېرکین افادەلشده تۈسیق بۇلگن قافیە بابر اوچون بدیعی فکرلشده عجایب واسطە وظیفە سینی اۋتەیدی. اونینگ شعرلری، اینیقسە، رباعیلری بدیعی موقعینی کۈتریش و اۋزېک

رباعیچیلیگیده بی تکرار، مکمل نمونه لر درجه سیگه آلیب باریشگه خدمت قیله دی. شاعرینک شعریتی اونینگ اثرلری آره سیده حجم جهتن کؤزگه کؤرینرلی اؤرین اېگه لیشی بیلن بیرگه، اونینگ حس-تویغولری و ایچکی دنیا سینی اؤزیده عکس اېتیرگنی جهته ده هم سلماقلی اهمیتگه اېگه. شونینگ اوچون بابر شعریتی نی هر تامانله اؤرگنمسنن توریب، بابرینک شاعرلیک قیافه سینی کتابخوان آلدیده تۆله مجسم قیلش ممکن بۆلمه یدی. ینه بیر تاماندن بابرینک شعریت دنیا سی اوزی بیر عمان، بو باره ده تحقیق قیلش بیر-ایکی مقاله یازیش بیلن نهاییه سیگه یتمه یدی. شونینگ اوچون مېن کېلگوسی تحقیقلرده بونگه علیحده اعتبار بیریش؛ بابر شعریتینی تۆلیق اؤرگنیش، تحلیل قیلش، بدیعیتی و وزنینی انیقلاشنی بیلیم جماعه سیگه پیشنهاد قیله من.

فایده لیلگن ادبیاتلر

ایشانچ، ذکرالله و کوهکن، محمد عالم. (۱۳۷۴). *اؤزبېک ادبیاتی فرهنگی*. فاریاب: امیر علیشیر نوایی فرهنگی نشریاتی.

بابر، ظهیرالدین محمد. (۱۳۸۷). *دریا درگورهر (دېوان کامل ظهیر الدین محمد بابر)*. با مقدمه، مقابله و تصحیح شفیقه یارقین. کابل: وزارت اطلاعات و فرهنگ.

نوایی، علیشیر. (۱۳۸۵). *خزاین المعانی (غریب الصغر)*. نورالله آلتای اهتمامی بیلن. شبرغان: جهانی همکارلیکلر.

یوشیج، نیما. (۱۳۵۱). *حرف های همسایه*. تهران: دنیا.

Asallayev, A. va boshqalar. 2015. *Badiiy san'atlar*. Toshkent: Tafakkur.

Husayniy, A. (1981). *Badoye' us-sanoye'*. Alibek Rustamiy tarjimasi. Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti.

Is'hoqov, Y. (2015). *So'z san'ati so'zligi*. Toshkent: Muharrir nashriyoti.

Navoiy, A. (2000). *Asarlar to'plami*. 16 jild, Toshkent: Fan.

Taroziy, Shayx Ahmad Ibni Xudoydod. (1996). *Funun ul-balog'a*. Toshkent: Xazina.

Ҳоҷиаҳмедов, А. (2001). *Шеър санъатларини биласизми?*. Тошкент: Шарқ нашриёти